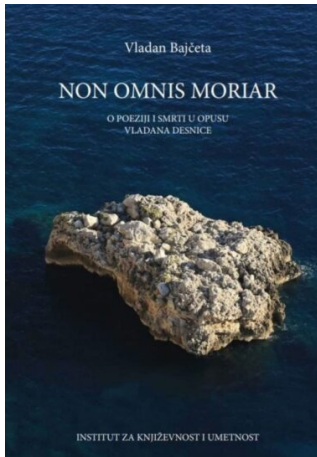

Немања Каровић

БОЛНА ПЈЕГА СМРТИ

(Владан Бајчета: *Non omnis moriar: о поезији и смрти у опусу Владана Деснице*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2022)

Владан Бајчета је аутор који се крупним и сигурним корацима креће ка вршној тачки књижевнокритичке зрелости. Реч је, наиме, о младом, а изразито плодном тумачу књижевности, чији се интерпретативни напори – упоредо са готово редовним праћењем савремених токова српске поезије и прозе – сабирају око три велика литерарна имена: Борислава Михајловића Михиза, Владана Деснице и Слободана Селенића.

Монографију о писцу *Аутобиографије – о груписа* Бајчета је под насловом *Борислав Михајловић Михиз: критичар и писац* објавио 2021. године у Матици српској, да би потом, под окриљем поменуте културне институције, као приређивач учествовао у објављивању Михизових *Сабраних дела*. Наредне године овај

аутор је објавио књигу *Non omnis moriar*, чији поднаслов гласи: *О поезији и смрти у опусу Владана Деснице*, а затим у сарадњи с Народном библиотеком Србије, у својству уредника, отпочео рад на штампању првог српског издања пишчевих *Сабраних дела*. Будући да је крајем 2023. године светлост дана угледала и *Сиваралачка биографија Слободана Селенића*, коју је Бајчета врло ефектно насловио *Књижевност с њредумишљајем*, можда бисмо могли – пратећи логику ауторових досад побројаних књига и приређивачко-уредничких залагања – наслутити да ће се у јавности ускоро обзнанити како је у припреми објављивање и Селенићевих сабраних дела. Неколико претходних књижевнокритички веома плодноних година као да су се симболички заокружиле вешћу да је, за текст о књизи *Видно поље* Горана Бабића, Владану Бајчети уручена Награда „Милан Богдановић“.

У наслову књиге посвећене поетским и танатолошким аспектима опуса Владана Деснице сусрећемо се с Хорацијевим стихом „Non omnis moriar“, на чију се садржину у једној својој песми позвао писац *Прољећа Ивана Галеба*. Реченим стихом се страхоти човековог неизбежног ишчезнућа с овога света одаје дужно поштовање, али се изриче и уверење да иако смрт неминовно долази по своје, она увек одлази само с оним што јој припада. Насловним исказом се, дакле, испољава осећање помирености с чињеницом да је човек велики дужник смрти, али и светла, и утешна мисао да је људско биће, барем за тај непојмљиви остатак, веће од свих својих дугова. Отуда би се назив ове књиге могао разумети и као својеврсна лозинка

у којој су језгровито сабрана својства онога што краси уметнички сензибилитет Владана Деснице, али и књижевнокритички портрет Владана Бајчете, а то су мисаоно истанчане опсервације, меланхолични дух и дискретан метафизички оптимизам, који је, и то ваља додати, често прожет осећањем антрополошке резигнације.

У сложеним односима који се успостављају између писца и културног хоризонта којем припада, неретко се догађа да дело по којем је неки аутор препознатљив постане литерарно остварење на које с временом бива рецепцијски редукован. Као да култура понекад, из различитих разлога, нема довољан оптички распон да у себе прихвати сву ширину видика који се у опусу великог писца отварају. Довољно је споменути Петра II Петровића Његоша, који је и у критичкој и у читалачкој свести дуго свођен на творца *Горској вијенца*, док су *Луча микрокозма* и *Лажни цар Шћејан Мали* остављани у другом плану, а његове песме смештане на саму маргину истраживачког фокуса. Слично би се, уз све неопходне ограде, могло рећи и за Владана Десницу, уз чије име су, с ваљаним разлогом, нераскидиво везана *Прољећа Ивана Галеба*, док су поезија, као и његова једина објављена драма површно интерпретиране, књижевнокритички олако одбациване, а чешће и од једног и од другог: прећуткиване. Отуда се у срцу књиге *Non omnis moriar* Владана Бајчете настанила тежња за праведнијим и естетски скрупулознијим подешавањем критичког објектива при сагледавању Десничиног опуса. Подвргавајући песничку збирку *Слијејац на жалу* подробнијој анализи, утврђујући њене главне естетске вредности, преиспитујући узроке досадашње негативне рецепције и самеравајући стихове овог особеног поетског остварења с лирски интонираним деоницама пишчевих прозних дела, аутор је покушао да упуту дубљи и обухватнији поглед на лепоту и значењску пуноћу Десничиног књижевног пејзажа.

У интерпретативној визури Владана Бајчете књига *Слијејац на жалу* указује се као дело изузетне рефлексивне комплексности и инвентивне сликовитости, које због дуготрајног критичког немара до сада није поуздано позиционирано у припадајућем књижевноисторијском контексту. Потанко испитавши бројне неспоразуме који су се рађали при сусрету текућих критичара с песмама поменуте збирке, аутору књиге *Non omnis moriar* пошло је за руком и да на конкретним лирским примерима раскрије главне одлике Десничиног поетског бића. Читалац тако сазнаје да некада упорно спочитавани интелектуализам не представља одлику која је Десницу средином педесетих година прошлог века чинила анахроним ствараоцем већ пре својство што га је естетски приближавало групи песника попут Васка Попе или Миодрага Павловића, који су у идеолошки контролисаним и поетички недовољно слободним токовима савременог песништва обнављали дух модерне осећајности.

Десница није склон радикалним авангардним концептима, али није ни слепи настављач освештаних лирских образаца, него пре свега песник који ступа у дијалогски однос с традиционалним облицима певања и настоји да елементе поетског наслеђа сагледа у обзорју уметничке властитости. Тако се, рецимо, песмом „Селани” – где хронотоп сумрака на селу не представља више спокојем испуњени час успостављања човековог јединства с природом већ простор у којем људска снага копни, а мир се пројављује тек милошћу заборавља – модернистички сензибилитет увођи у класичну идилничну слику и истовремено испољава трагично осећање живота.

Десничин поетски дух, осетљив на танана кретања у природи, а жељан метафизичке утехе, склонији је препуштању умирујућим тактовима меланхоличних расположења него падању у ватру ироничних опаски.

Осим што уочава и побројава разнородне поетичке наносе којима су прожете песме *Слијейца на жалу* – од античких и ренесансних до романтичарских и модерностичких – а затим и одређује позицију која овом песнику припада у ширим књижевноисторијским оквирима, Бајчета истиче да Десница није само песник идеја већ и стваралац епифанијског надахнућа, јер се његова поезија добрим делом темељи на помало мистичном искуству наглих спознајних тренутака. Реч је, закључиће аутор, о истинском поети, чијој духовној конституцији сасвим пристаје епитет *doctus*, односно о ствараоцу који је до препознатљивог лирског гласа доспео усавршавајући изворни уметнички дар богатом и разноврсном лектиром. Посебну пажњу Бајчета је посветио анализи начина на које су поједини Десничини стихови васкрсавали у потоњим прозним делима, а затим и пажљивој валоризацији естетских учинака које је производила таква врста књижевних преображаја.

Након поглавља у којем је ауторова интерпретативна пажња усмерена на садржај *Слијейца на жалу*, следи и текстолошки део књиге, којим је учињен хвале вредан напор да се испита садржина фрагмената другог, мада необјављеног Десничиног поетског дела: *Гозбе у њољима*. Ради се о рукопису збирке коју је писац најпре силом несрећних прилика изгубио, а потом покушао да делимично реконструише. Иако наречено остварење – онакво каквим се указује из сачуваних фрагмената – несумњиво представља песничку књигу сложеније и строже унутрашње организације, било би ипак претерано означити га као концептуалну збирку песама с обзиром на конотације које тај термин данас подразумева. Од степена структурне кохерентности важније је ипак нагласити да се, због доследно испољаваног филозофског оптимизма и дубоке занесености пантеистичким идејама, слика света у *Гозби у њољима* разликује од остатка ауторовог опуса, који је, као што је познато, прожет амбивалентним метафизичким конотацијама. Додајући збиру анализираних текстова и неколико засебних песама из песникове заоставштине, Бајчета је обелоданио лирске саставе који досад нису били доступни јавности, и пред читалачким оком по први пут раскрио тоталитет Десничиног поетског рада.

Као што је поднасловом књиге *Non omnis moriar* најављено, аутор неће говорити само о поезији, него и о смрти. Приметивши да Десница о овој теми другачије пева него што приповеда, Бајчета се истраживачки упутио стазом целовитог самеравања пишчевих поетских и прозних танатолошких рефлексија, како би на још један начин испитао смисао *лирике* у координатама Десничиног књижевног универзума. Аутор, рецимо, увиђа да делима посредованим објективном инстанцом овај писац готово увек изражава еминентно песимистичан поглед на свет, док у текстовима конструисаним у субјективној перспективи до изражаја долази поетски сугестиван антрополошки и метафизички оптимизам.

Претежан број Десничиних приповедака завршава се смрћу главних, односно споредних јунака, при чему је, посредством приповедачеве усредсређености на тривијалне разлоге страдања, људски нестанак, упркос иманентном трагизму, редовно приказиван у атмосфери опште индиферентности. Без обзира на то да ли

ликове од живота раставља старост, болест, самоубиство, егзекуција или пука случајност, свим описаним моментима људског ишчезнућа с обзора овога света заједничко је треперење некакве опште, зачудне и утолико егзистенцијално узнемирујуће – равнодушности. Уверљиво дочаравајући судбинске часове доласка смрти, престанка виталних функција тела и поступног расплињавања свести јунака, Десница је, закључује Бајчета, изградио широко засновану приповедну визију живота, у којој смрт личи на безгласно урушавање појединца, на својеврсну имплозију бића без значајнијег утицаја на окружење у којем се догађа.

Сумирајући начине на које Десница у свом опусу говори о смрти, Бајчета истиче да је реч о великом естетском и духовном распону: од *Зимској љешовања* где је ова тема приказана у озбиљно-смешном регистру, преко *Прољећа Ивана Галеба* на чијим страницама је сугерисано да се у свести главног јунака поступно кристалише метафизички оптимистична мисао, па све до драме *Љесџве Јаковљеве* или недовршеног романа *Проналазак Ајџханџика*, у којима се читалац сусреће са мрачном и крајње песимистичном визијом о немогућности напуштања егзистенције. Истрајна интерпретативна заокупираност танатолошким аспектима пишчевог најзначајнијег прозног дела Бајчети је помогла да, спрежући различите семантичке и поетичке везе између *Прољећа Ивана Галеба* и великих европских романа, као што су, рецимо, *Чаробни бреј* Томаса Мана или *Верџиљева смрт* Хермана Броха, докаже не само да је Десница аутентичан изданак естетско-филозофске климе високог модернизма већ и да су његова дела кореспондентна с највишим дometима романескне прозе европског запада.

Како композиција засебних поглавља, тако и склоп читаве књиге *Non omnis moriar* несумњиво сведоче да је аутор изузетно систематичан тумач књижевности, који има дар лаког сналажења у обимној и разноврсној грађи, као и вештину да – не размеђући се уско специјалистичким теоријским знањима – своје херменеутичке и књижевноисторијске увиде на пријемчив начин презентује читаоцима. Отуда би се могло рећи да је интерпретацијски дискурс Владана Бајчете оплемењен одсјајима приповедачког талента. Реч је о критичару који, не одајући се олаким уопштавањима, неодмереним естетским судовима нити заводљивим призивима слободних дигресија, остаје концентрисан и дисциплинован при извођењу својих основних аналитичких наума. Књижевнокритички текстови Владана Бајчете прилично су тачан одраз његовог личног карактера: промишљени су и сталожени, али им не недостаје темперамента и оштрине.

Уверавајући читаоце да се до дубљег и свестранијег разумевања Десничиног опуса може стићи не само стазом танатолошких рефлексива него и путем пажљивијег упознавања с његовим обимом невеликим, али драгоценим и поетички веома знаковитим песничким делом, књига *Non omnis moriar* пружила је значајан допринос увођењу књижевноисторијског реда у стваралачки богату и изражајно разноврсну литерарну судбину Владана Деснице. Његово укупно дело, како Бајчета на самом крају закључује, врхунски је уметнички израз свести да се „умире лако и неумитно, али и исто такве наде – понекад можда и слутње – да се не умире сасвим”.